

Činnosti studentů učitelství českého jazyka a literatury při plnění pedagogické praxe

Zachová, Alena; Bubeníčková, Petra; Čuřín, Michal

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

CÍLE

Cílem studie bylo na základě analýzy mediálního chování, čtenářských návyků a dovedností při práci s textem u žáků sekundárních škol určit základní kategorie, kterým má být věnována pozornost při přípravě studentů učitelství českého jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové na vykonání průběžných a souvislých praxí s důrazem na literární složku předmětu. Následným cílem byla příprava strategií, které mohou využít studenti učitelství ve své pregraduální i postgraduální praxi k nápravě problematických jevů v oblasti čtenářství a čtenářské gramotnosti. Přičemž jsme naše závěry rozčlenili do dvou separátních proudů: jednak zohledňujícího stávající pregraduální výuku na pedagogické fakultě, jednak navrhuující nápravná a podporující opatření bez vztahu ke stávajícím realitám a omezením, tj. jak by podle našeho soudu měla být realizována ideální praktická příprava budoucích učitelů českého jazyka a literatury. Poznatky získané samotným výzkumem byly posléze včleněny do výuky didaktických předmětů.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Při stanovení problematických jevů, na něž je třeba soustředit pozornost při přípravě na praxe budoucích pedagogů literární výchovy, vycházíme z publikovaných mezinárodních šetření zaměřených na čtenářskou gramotnost, resp. digitální gramotnost PISA 2009 (Palečková, Tomášek, & Basl, 2010) a 2012 (Palečková, Tomášek, & Blažek, 2014), národních šetření čtenářství dospělé populace Trávníček (2008, 2011, 2014) a výzkumů vlastních Bubeníčková a kol. (2011). Provedená mezinárodní, národní i výběrová šetření víceméně konstatují neradostný trend spočívající v poklesu dovedností žáků při provádění náročnějších myšlenkových operací s texty, vyvozování z textů, vztahování poznatků nabytých z textu ke svému vlastnímu životu, orientování se v rozsáhlejších útvarech. Rovněž významným znepokojujícím faktorem je zaostávání českých chlapců ve čtenářských dovednostech za dívkami.

Tento rozdíl mezi pohlavími (gender gap), patrný téměř ve všech zemích, je však v České republice obzvláště významný, neboť podle testování PISA 2009 pod druhou úrovní způsobilosti (tj. úrovní, která podmiňuje úspěšnost jedince v běžném občanském i pracovním životě) skončilo více než 30 procent patnáctiletých chlapců, ale pouze 14 procent dívek. Podobný rozdíl nalezneme i v oblasti oblíbenosti čtení beletrie jako takové. Při návrhu výzkumu jsme se tedy pokusili odhalit příčiny tohoto jevu a následně navrhnout řešení.

Dalším aspektem zkoumaných okruhů je problematika použití složitějších myšlenkových operací při práci s texty. Čtenáři jsou i školní výukou víceméně vedeni k faktografické orientaci v textu, ale zaostávají při pochopení smyslu, propojování jednotlivých významových rovin textu a vztahování nabytých informací a jejich významových komplexů k vlastní životní situaci.

Problematika pochopení uměleckého smyslu textu v protikladu k porozumění textům věcným není jednoduchá a nelze ji redukovat do jednoduchých algoritmů. Naš zájem se soustřeďuje na vysokoškolské studenty českého jazyka a literatury, u nichž se reprodukuje stejné problematické jevy, které byly již mnohokrát pojmenovány (viz např. výběrová bibliografie) a které je třeba při studiu na vysoké škole pokud možno eliminovat. Největším problémem je mechanický přístup k uměleckému textu, přejímání rigidních myšlenkových konstruktů a malá, stále se snižující, osobní čtenářská zkušenost. Kvůli častému vnímání uměleckých textů bez jejich estetického rozměru se stávají prostředkem školní ekvilibristiky bez vztahu k jejich primární (umělecké) funkci. Neustálé změny školního kurikula a v poslední době tendence ke standardizaci výsledků vzdělávání (testování žáků 5. a 9. tříd, jednotné přijímací zkoušky na střední školy a společná část maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury) vedou ke konzervování současného nevyhovujícího stavu výuky literatury v sekundárním školství. Cílem výuky na vysoké škole je tyto negativní tendence pojmenovat a vytvořit metodologickou podporu, zdůraznit individuální přístup k textovému materiálu a jejich uplatnění v praxi učitele českého jazyka a literatury.

METODOLOGIE

Při výzkumu mediálního chování žáků, čtenářských návyků a sledování čtenářských strategií jsme využili bohatou škálu metod. Vedle analýzy výsledků aktuálních výzkumných šetření jsme provedli výzkum vlastní opírající se zejména o dotazníkové šetření žáků nižšího sekundárního vzdělávání zaměřené na čtenářství. Dále bylo využito semistrukturovaných interview u žáků nižšího i vyššího sekundárního vzdělávání, které se orientovalo na genderovou problematiku, mediální chování se zřetelem k využívání digitálních technologií.

Výzkum byl rozčleněn do několika oblastí a fází. V oblasti genderu jsme provedli kvalitativní šetření na vzorku 98 chlapců v 6. třídách ZŠ a kvartě gymnázia s cílem zjistit příčiny problematického vztahu k aktivitě čtení oproti dívkám, přičemž zvláštní pozornost jsme věnovali skupinové dynamice.

Výzkum probíhal formou semistrukturovaného interview a s využitím focus groups.

Výsledky potvrzují existenci tzv. maskulinního kódu, tedy způsobu uvažování a jednání, který přisuzuje různé činnosti stereotypně určitým pohlavím. Čtení (a obzvláště čtení beletrie) podle respondentů je záležitostí určenou především ženám, je to činnost, se kterou nelze nabyt vysokého statusu ve vrstevnické skupině, jedná se o aktivitu převážně neproduktivní a nudnou. Dále výsledky prozrazují neschopnost učitelů nabídnout žákům relevantní beletrii, žáci mají představu, že jejich potřebám a zájmům jejich učitelé nerozumí. Zkrátka, že škola je odtržena od jejich života. Výzkum čtenářství jsme dále zaměřili jednak na čtenářské preference, jednak na pochopení faktografických a estetických rovin uměleckých textů. Výzkum čtenářských preferencí nepřinesl žádné výrazné překvapující výsledky. Ukazuje se, že každá doba preferuje určitý typ literatury, korespondující se společenskými proměnami. V současné době jsou převažujícími žánry fantasy literatura a sci-fi. V rámci těchto žánrů se čtenářské preference dále člení podle hlavních hrdinů, texty s chlapeckými hrdiny preferují chlapci, texty s dívčími hrdinkami čtou dívky.

ZÁVĚRY

Z analýzy dat vyplynuly tři stěžejní okruhy témat, jimž byla dále věnována pozornost tj.: genderová problematika při výběru textů pro práci ve škole a při plánování individuální četby žáků; schopnost a dovednost žáků využívat přiměřené strategie při práci s textem; využití znalostí o mediálním chování žáků pro podporu čtenářství.

Pro budoucí učitele se jako zásadní jeví soustředění na potřeby jednoho každého žáka v souvislosti s výběrem tzv. relevantní beletrie – přiměřené věku, pohlaví, čtenářským dovednostem i mimoškolním realitám. V praktické přípravě jsme na základě těchto zjištění přistoupili k tvorbě tzv. čtenářských biografií, tedy kontinuálně doplňovaného informačního multifaktoriálního pramene, který si učitelé vedou o svých žácích a na jehož základě projektují četbu žáka i navržené způsoby práce nejen v hodinách českého jazyka a literatury a sdílí je s učiteli dalších aprobací.

Díličí poznatky jsme včlenili do práce se studenty v didaktických disciplínách. Zejména se jedná o citlivost k genderovým specifikům: důraz na vizuální aspekt u chlapců, způsob práce se skupinou, citlivost k ostrakismu, využití digitálních her při literární výchově atp.

BIBLIOGRAFIE

- Bubeníčková, P., Čuřín, M., Zachová, A., & Víška, V. (2011). Kontexty čtenářství a čtenářské gramotnosti. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Palečková, J., Tomášek, V., & Basl, J. (2010). Hlavní zjištění výzkumu PISA 2009: Umíme ještě číst?. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Palečková, J., Tomášek, V., & Blažek, R. (2014). Mezinárodní šetření PISA 2012: Schopnost patnáctiletých žáků řešit problémy. Praha: Česká školní inspekce.
- Trávníček, J. (2008). Čteme?: Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize (2007). Brno: Host.
- Trávníček, J. (2011). Čtenáři a internet: Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010). Brno: Host.
- Trávníček, J. (2014). Překnížkováno: Co čteme a kupujeme (2013). Brno: Host [u.a.]